

JØRGEN ELKLIT

V _____

A _____

L _____

G _____

TÆN
KE
PAU
SE
R

VALG

»... Aarhus Universitetsforlags
utroligt vellykkede serie«

Søren Schauser,
Berlingske

TÆNKEPAUSER 1-54

FRIHED af Hans-Jørgen Schanz
NETVÆRK af Jens Mogens Olesen
MONSTRE af Mathias Clasen
TILLID af Gert Tinggaard Svendsen
LIVSHISTORIEN af Dorthe Kirkegaard
Thomsen
FJENDSKAB af Mikkel Thorup
FOLK af Ove Korsgaard
DANMARK af Hans Hauge
NATUR af Rasmus Ejrnæs
VREDE af Thomas Nielsen
MYRER af Hans Joachim Offenberg
POSITIV PSYKOLOGI af Hans Henrik
Knoop
KROPPE af Verner Møller
KÆRLIGHED af Anne Marie Pahuus
ERINDRING af Dorthe Berntsen
HÅB af Bertel Nygaard
TID af Ulrik Uggerhøj
SANDHED af Helge Kragh
MENNESKET af Ole Høiris
MAGI af Jesper Sørensen
LOVEN af Gorm Toftegaard Nielsen
TERROR af Carsten Bagge Laustsen
LITTERATUR af Dan Ringgaard
ROMANTIK af Katrine Prøkjær Baunvig
FAMILIEN af Peter C. Kjærgaard
LYKKE af Christian Bjørnskov
UNIVERSET af Steen Hannestad
SPØRGSMÅL af Pia Lauritzen
GUD af Svend Andersen
SEX af Ditte Trolle
NYDELSE af Rasmus Ugilt
KORRUPTION af Mette Frisk Jensen

POLITIK af Michael Bang Petersen
TRO af Peter Lodberg
HJERNEN af Leif Østergaard
HJERTET af Diana M. Røpcke
VILJE af Søren R. Fauth
SPROG af Mikkel Wallentin
OVERVÅGNING af Anders Albrechtslund
SMAG af Susanne Højlund
TORTUR af Morten Dige
TEKNOLOGI af Kasper Hedegård Schiølin
EUROPA af Jørgen Møller
GAVEN af Anders Klostergaard Petersen
ALDER af Suresh Rattan
VIDEN af Kristian Hvidtfelt Nielsen
TAL af Henrik Kragh Sørensen
DEMOKRATI af Svend-Erik Skaaning
REFORMATIONEN af Bo Kristian Holm
VELFÆRD af Carsten Jensen
SMERTE af Troels Staehelin Jensen
HUMOR af Stefan Kjerkegaard
VALG af Jørgen Elklit
KARMA af Marianne Qvortrup Fibiger

JØRGEN ELKLIT

V _____

A _____

L _____

G _____

TÆN
KE
PAU
SE
R

VALG

Tænkepauser 53

© Jørgen Elklit 2017

Tilrettelægning og omslag: Camilla Jørgensen, Trefold

Forfatterfoto: Poul Ib Henriksen

Forlagsredaktion: Søren Mogensen Larsen

Bogen er sat med Dante og Gotham

ISBN 978 87 7184 409 2

Tænkepauser

– viden til hverdagen

af topforskere fra

AARHUS
UNIVERSITET

FAGFÆLLE-
BEDØMT

/ I henhold til ministerielle krav betyder bedømmelsen, at der fra en fagfælle på ph.d.-niveau er foretaget en skriftlig vurdering, som godtgør denne bogs videnskabelige kvalitet.

/ In accordance with requirements of the Danish Ministry of Higher Education and Science, the certification means that a PhD level peer has made a written assessment justifying this book's scientific quality.

INDHOLD

**HVAD MIN
MOR
LÆRTE MIG**
6

**INGENTING
KOMMER AF
SIG SELV**
13

**FØR
VALGET**
22

**DEN
STORE
DAG**
34

**DAGEN
DERPÅ**
49

**ER DER
EN KONKLUSION?**
57

HVAD MIN MOR LÆRTE MIG

DET FØRSTE KRYDS

Valg er vigtige, og det er en borgerpligt at stemme. Det lærte min mor mig, da hun den 28. maj 1953 tog mig med til folkeafstemningen om den nye grundlov. Valgretsaldere skulle ned, prinsesse Margrethe skulle være tronfølger i stedet for arveprins Knud, og Landstinget skulle afskaffes. Jeg var kun ti år, men jeg husker stadig den højtidelige stemning og Dannebrog, der vajede i skolegården.

Siden har jeg nok stemt 50 gange ved cirka 70 forskellige valg og folkeafstemninger. Det andet tal er større end det første, fordi der jo nogle gange har været to valg eller folkeafstemninger ved samme lejlighed, hvad der i øvrigt også var i 1953. Hver gang har jeg tænkt på mors velmente indoktrinering, men især hvis valgbestyrelsen har husket at hejse flaget.

I 1953 var valgretsaldere til Folketinget 25 år. Min mor var født i 1915, så første gang, hun kunne stemme, var som 27-årig ved folketingsvalget i 1943 under Danmarks besættelse. Og Landstinget stemte hun kun til én gang, nemlig ved det allersidste landstingsvalg i april 1953, for man skulle være fyldt 35 for at kunne stemme til Landstinget, og der var kun landstingsvalg hvert ottende

år. Landstinget var indtil grundlovsændringen i 1953 den danske Rigsdags førstekammer, hvis nogen skulle have glemt det – eller måske aldrig har hørt om det?

MIT SYDAFRIKANSKE VALGMIRAKEL

Mange år senere: I 1994 var jeg medlem af Sydafrikas uafhængige valgkommission, IEC, som skulle organisere og gennemføre landets første demokratiske parlamentsvalg den 27. april. Det var ved det valg, at et overvældende flertal af sydafrikanere sørgede for, at Nelson Mandela kunne blive landets første sorte præsident. Valget betød også, at det racistiske og undertrykkende apartheidsystem formelt blev lagt i graven.

Fire af os IEC-kommissærer havde et særligt ansvar for, at valget rent praktisk lod sig gennemføre, og sammen med nogle af vore medarbejdere bemandede vi det nationale *Operations Centre*. Vores hovedopgave på valgdagen var at hjælpe med at løse de mange praktiske problemer, som vi forudså ville kunne opstå, når 20 millioner vælgere skulle stemme, de allerfleste for første gang.

Vi startede tidligt om morgenen, og fra 5-tiden ringede telefonerne uafbrudt: Så manglede der stemmesedler et sted i nærheden af Springbok, mens de på et valgsted i Venda ikke kunne få de ultraviolette lamper til at virke. De var nødvendige, for at de valgtilforordnede kunne tjekke, om vælgerne allerede havde stemt. Og hvad med 17-årige, som ville stemme? Man skulle egentlig være fyldt 18, men

vi havde ingen brugbare valglister, så nogle 17-årige sneg sig nok ind i køen af vælgere.

Alt gik tilsyneladende galt, i hvert fald nogle steder, og som dagen skred frem, blev stemningen i vores kommandocentral dårligere og dårligere i takt med de mange opkald på nødtelefonerne. Og den store tavle med konkrete beslutninger, vi skulle huske, var efterhånden helt malet til. Da stemmestederne lukkede, var vi helt færdige og yderst nedtrykte. Mens vi sad med øl og pizza, foreslog en af medarbejderne, at vi alligevel tændte for fjernsynet – vi kunne jo lige så godt få det overstået og se, hvor elendigt valget var forløbet. Så fjernsynet blev tændt.

Her skete miraklet, vores valg-mirakel: Fjernsynet var fuldt af glade, taknemmelige og positive vælgere og politikere, tilfredse valgobservatører, solen skinnede, og på næsten alle valgsteder var alt gået godt – eller i hvert fald godt nok.

I de følgende dage talte vore folk stemmerne op. Det gik nemt nok mange steder, men i zuluernes kerneland, KwaZulu-Natal-provinsen, opstod der problemer. En del af stemmeurnerne ankom nemlig til det centrale optællingssted i Durban uden nogen klar markering af, hvilke valgsteder de kom fra. Provinsens to store partier, Inkatha Freedom Party og ANC, den dominerende kraft i kampen mod apartheid, havde bekæmpet hinanden i mange år og benyttede nu forvirringen til at beskyldte hinanden for snyd og al slags uredelighed. Det betød, at den næste uges tid blev ganske barsk, men også det klarede vi – det skulle vi jo.

Efter at det nyvalgte parlament var trådt sammen den 9. maj og havde valgt Mandela til Sydafrikas nye præsident, kunne vi så næste dag tage til hovedstaden, Pretoria. Inde i Union Building skulle vi sammen med vel et par tusinde gæster og mange, mange flere udenfor overvære, at Mandela blev taget i ed som sit lands præsident. Solen skinnede højt og flot, og vi kunne glæde os over, at vi trods alle vanskeligheder havde leveret et lille mirakel: Vi havde gennemført et stort valg på kun godt tre måneder. Dermed havde vi gjort vores til, at det nye Sydafrika – regnbuenationen, som den karismatiske biskop Desmond Tutu talte om – kunne komme godt i gang efter de mange år under apartheid. Det var i hvert fald vores drøm dengang.

ET DANSK VERDENSMESTERSKAB

Under det sydafrikanske valg i 1994 lærte jeg for alvor, hvor kompliceret en logistisk operation et valg er. Valg er nemlig ikke kun et spørgsmål om nogle partier, en stemmeseddel og et valgsystem, og så går resten af sig selv. Det havde jeg ellers lidt fået indtryk af dengang i 1953, hvor det virkede, som om vi bare skulle gå hen på Hadsundvejens Skole i Randers, så mor kunne sætte sit kryds; og næste dag havde 'vi' vundet, og en ny grundlov var vedtaget.

Mere end 60 år og rigtig mange valg senere ved jeg, at det kræver en særdeles velsmurt maskine at afholde og administrere et ordentligt valg. Mange mennesker skal vide præcist, hvad de skal gøre – og så skal de faktisk også gøre det ordentligt og uden skelen til, om deres handlinger

er til gunst eller ugunst for det parti eller den person, som de selv håber, vil vinde valget.

For valg og folkeafstemninger *er* vigtige. Det var for eksempel helt afgørende, at Mandela kom til at stå i spidsen for arbejdet med at føre det nye Sydafrika ud af apartheids skygge; og Danmarks grundlov anno 1953 har i alt væsentligt været en velfungerende ramme om landets politiske udvikling.

Og jeg kunne nemt blive ved. Præsidentvalget i USA den 8. november 2016 sendte Donald Trump ind i Det Hvide Hus som USA's 45. præsident. Hans beslutninger vil påvirke hele verden. Englændernes Brexit-afstemning om landets medlemskab af EU i 2016, franskmændenes præsidentvalg i april og maj 2017 og parlamentsvalgene i Holland og Tyskland samme år har alle sammen stor betydning for, hvordan EU vil udvikle sig fremover.

I Danmark tænker jeg ikke mindst på Jordskredsvalget den 4. december 1973, hvor mere end 40 % af vælgerne skiftede parti og udskiftede en tredjedel af Folketingets medlemmer. Det indledte en ny epoke i Danmarks politiske historie, som de samme fire-fem partier ellers havde domineret i årtier. Jordskredsvalget sprængte det gamle partisystem godt og grundigt, fordoblede antallet af partier på tinge og viste en hidtil ukendt mobilitet hos vælgerne – også selv om tendenser i den retning havde været undervejs i nogle år.

Men valg på andre niveauer end det nationale er også vigtige. I Danmark er det især kommunalvalgene, jeg har i tankerne, primært fordi så stor en del af kommunernes

ansvarsområder vedrører os direkte som borgere: Hvem skal beslutte, hvor mange pædagoger der skal være til hvor mange børn i vuggestuer og børnehaver, om den lokale skole skal lukkes, hvor mange gange plejehjemsbeboerne skal i bad om ugen, og hvordan vi bedst beskytter grundvandet? Alt det og meget mere er jo afgørende for, at dagligdagen kan fungere godt.

Valg foregår imidlertid på mange forskellige måder rundt omkring i verden, hvilket den engelsk-amerikanske politolog Pippa Norris ved alt om. Hun står i spidsen for det internationale projekt *Perceptions of Electoral Integrity*. Det lader sig ikke oversætte til mundret dansk, men det må blive noget i retning af *Opfattelser af valg og valgs kvalitet*. Sammen med en flok medarbejdere vurderer hun alverdens valg, blandt andet på baggrund af ideer, som vi for en halv snes år siden var med til at udvikle i et pilot-projekt på Aarhus Universitet.

PEI-projektets seneste opgørelse dækker næsten alle nationale valg fra midten af 2012 til udgangen af 2016 og viser, hvor godt de lever op til traditionelle krav til gode valg. Det er faktisk rigtig dejligt – men ikke specielt overraskende – at kunne konstatere, at Danmark alt i alt scorer bedst. Vi danskere kan altså med en vis ret udråbe os selv til at være verdensmestre i at afholde parlamentsvalg. Finland ligger dog kun et mulehår efter os, og så har vi Norge, Sverige og Island lige efter, altså *the usual suspects* i mange af den slags målinger.

I alt har Norris og hendes stab bedømt valgene i 158 lande. I Afrika syd for Sahara er det nu Kap Verde, der som

nummer 27 scorer bedst, mens Benin indtager pladsen som nummer 30. Ti-tyve pladser efter kommer Ghana, Mauritius, Rwanda, Sydafrika og Lesotho. Det er naturligvis bemærkelsesværdigt, at det meget større og rigere Sydafrika ikke scorer bedre end de seks små lande, og at supermagten USA scorer dårligere end samtlige syv afrikanske lande.

I 2012 rangerede USA som nummer 60 og i 2014 som 65. I 2016 blev USA placeret som nummer 55, selv om scoren i 2016 var dårligere end i 2014. Avancementet i rækkefølgen skyldes naturligvis, at også andre lande skifter placering med hensyn til, hvor godt eller dårligt de afvikler deres valg. Årsagen til USA's generelt dårlige placering er primært, at de to store partier, republikanerne og demokraterne, både er med til at bestemme over og administrere de valg, hvis udfald de har en meget direkte interesse i. Det øger ikke tilliden til valgenes generelle kvalitet.

INGENTING KOMMER AF SIG SELV

VINDEREN TAGER DET HELE

Om morgenen den 9. november 2016 blev det klart, at republikaneren Donald Trump ville blive USA's næste præsident. Det overraskede mange – også valgforskere – for demokraten Hillary Clinton havde jo ført i meningsmålingerne, og hun fik også samlet set næsten tre millioner flere stemmer end Trump.

Men præsidentvalget i USA er formelt set ikke et valg mellem en håndfuld kandidater, men et spørgsmål om at få flest stemmer i hver enkelt af de 50 delstater og dermed erobre samtlige statens valgmænd. Undtagelserne, der bekræfter reglen, er Maine og Nebraska, som fordeler deres valgmænd anderledes. Men det er to små stater med kun fire og fem valgmænd, så de spiller ingen rolle i det store billede.

Valgmændene mødes så i december og vælger formelt præsidenten. Derfor ligger nøglen til Det Hvide Hus i at vinde stater med mange valgmænd såsom Florida og Californien, og så er det lige meget, om kandidaten vinder den enkelte delstat med et forspring på 1 eller 18 % af stemmerne. Vi kalder den slags valg flertalsvalg, og i dem

tager vinderen normalt hele gevinsten. *The winner takes it all*, som man siger på engelsk.

Sydafrikas parlament fungerer også som valgmands-kollegium, når præsidenten skal vælges, så der er ligesom i USA tale om indirekte valg. Men Frankrig, Kenya og Brasilien, hvor præsidenten også spiller en afgørende politisk rolle, er derimod eksempler på lande med direkte præsidentvalg; dvs. den kandidat, der får flest stemmer blandt vælgerne, vinder posten.

I alle disse tre lande er det tilmed et krav, at vinderen i sidste ende skal have mere end 50 % af stemmerne. Derfor skulle de franske vælgere også i maj 2017 igennem en ekstra valgrunde, hvor kun de to kandidater med flest stemmer i første omgang, Marine Le Pen og Emmanuel Macron, var med. På den måde bliver præsidenten i hvert fald i anden omgang valgt med mere end halvdelen af stemmerne, og det giver både et politisk og et moralsk rygstød. Men resultatet kan stadig være tæt. I Ecuador vandt venstrefløjens Lenín Moreno for eksempel præsidentvalget i 2017 med 51 % af stemmerne mod 49 % til højrefløjens Guillermo Lasso.

I TIDE OG UTIDE

Valg foregår inden for de rammer, som det enkelte lands grundlov foreskriver. Grundloven siger dog som regel kun noget om de store linjer: Hvilket valgsystem skal staten benytte, hvor høj skal valgretsaldern være, og hvilke krav skal kandidaterne til de forskellige poster opfylde? De

øvrige regler om et lands valg finder vi i valgloven og dens tilknyttede bekendtgørelser.

Valgsystemet bestemmer, hvordan mandaterne skal fordeles, når stemmerne er blevet talt op, og det uanset, om vi taler om præsidentvalg eller parlaments- og lokalvalg. Storbritannien og USA hører for eksempel til en stor gruppe lande, hvor vælgerne sammensætter parlamentet ved flertalsvalg i enkeltmandskredse. Det betyder, at kandidaten med flest stemmer vinder, også selv om sejren er på mindre end 50 %. Men nogle lande, for eksempel Frankrig og et par lande i Vestafrika, kræver dog, at flertallet skal være på mindst 50 %, så der holder man også parlamentsvalg i to omgange, når det er nødvendigt.

Modsætningen til flertalsvalg kalder vi forholdstalsvalg, fordi mandaterne bliver fordelt i forhold til de stemmetal, som de forskellige partier har opnået. Det er mit indtryk, at de fleste mennesker umiddelbart opfatter forholdstalsvalg som det mest retfærdige valgssystem – 17 % af stemmerne giver cirka 17 % af mandaterne. Desuden er det også det mest inkluderende.

Det med inklusion er vigtigt. Ved forholdstalsvalg oplever langt de fleste vælgere, at det parti, de har stemt på, får i hvert fald nogle af sine kandidater valgt ind i parlamentet. Derfor kan partiets vælgere føle, at deres stemme faktisk har haft betydning for parlamentets sammensætning og måske også for, hvilken politik de folkevalgte vil føre. Så danske vælgere kan ikke undgå at føle, at de har mere indflydelse end for eksempel mange britiske vælgere

under flertalsvalg. Ofte oplever mere end 50 % af briterne, at den kandidat, de stemte på, ikke bliver valgt.

Måden, mandaterne fordeles på, er altså altafgørende i ethvert valgsystem. Derfor skal det stå i grundloven, hvordan det skal foregå, i hvert fald i store linjer. Men valgperiodens længde og naturligvis også selve valgloven, som helt ned i detaljen fastlægger stort og småt, er andre vigtige institutionelle rammer.

Lange valgperioder og fastlåste valgterminer reducerer for eksempel vælgernes mulighed for at holde de valgte politikere til ansvar for deres løfter. Derfor skal vi sikkert være glade for, at vores statsminister kan udskrive valg, når han eller hun føler det politisk påkrævet eller fordelagtigt.

I Norge og USA skal valget derimod finde sted på bestemte dage og med bestemte mellemrum, som er nedfældet i de to landes grundlove. Somme tider ønsker norske politikere dog, at de havde et system som det danske, dvs. med mulighed for at udskrive valg 'i utide', således at et nyvalgt Storting kunne løse op for en helt fastlåst politisk situation. Omvendt synes nogle danske politikere, at det kunne være godt, hvis vi havde det norske system, så statsministeren ikke kunne udskrive valg 'i utide' og dermed måske høste fordel af gode meningsmålinger.

DA HELVEDE BRØD LØS I KENYA

Normalt er det heldigvis ret klart, hvad et lands valglov går ud på, og hvordan valgmyndighederne skal fortolke

den. Men nogle gange er situationen ikke helt normal, og det var tilfældet i Kenya i 2007-08.

Få måneder inde i 2008 blev jeg udnævnt til sekretariatsleder for en undersøgelseskommision, som Kenyas regering og FN's generalsekretær Kofi Annan i fællesskab havde nedsat. De syv kommissærer og jeg skulle finde ud af, hvad der var gået galt den 27. december 2007, hvor vælgerne havde stemt om præsidenten, parlamentet og de lokale råd.

I første omgang tog de valgtilforordnede i en del af de 210 valgkredse længere tid end normalt om at optælle og indsende valgresultaterne. Formanden for valgkommissionen, Samuel Kivuitu, sagde så – absolut i sjov – i fjernsynet, at ventetiden måske skyldtes, at dem, der stod for optællingerne, var i gang med at fifle med tallene. Det skulle han aldrig have gjort, for mange kenyanere troede, at han mente det alvorligt, og snart brød helvede løs.

En af de internationale valgobservatørorganisationer bidrog til problemerne ved at sige, at optællingerne ude i nogle af kredsene afveg fra de resultater, fjernsynets nyhedsoplæsere offentliggjorde. Og da Kivuitu så efter nogle dage erklærede den hidtidige præsident, Mwai Kibaki, genvalgt, selv om han i en stor del af valgkampen havde ligget efter sin vigtigste rival, Raila Odinga, i meningsmålingerne, eksploderede situationen mange steder, primært mellem kenyanere fra forskellige stammer.

Det politiske liv i Kenya er nemlig gennemsyret af etniske modsætninger. Derfor er det afgørende for politi-

kernes tilslutning, hvilken stamme de kommer fra. Kibaki er kikuyu, og Odinga luo, så den politiske vold afspejlede fra dag 1 mange gamle modsætninger mellem stammerne: Luoerne følte, at det nu var deres tur til at komme til fadet og få del i de mange fordele, som en valgsejr traditionelt kaster af sig. Kikuyuerne og deres allierede havde siddet alt for længe på flæsket.

Ildspåsættelser, myrderier og voldtægter på tværs af de etniske skillelinjer fulgte. Det faktiske antal døde er ukendt, men i hvert fald mere end 1.200 mennesker omkom, og over 400.000 flygtede til områder, hvor deres egen stamme var i overtal. De var simpelthen bange for at få et øre skåret af eller på anden måde blive lemlæstet af ophidsede medlemmer af stammer, som var modstandere af deres egen. Mange endte med at tilbringe flere år i lejre for internt fordrevne flygtninge.

Heldigvis var den etniske vold kommet så nogenlunde under kontrol, da vi ankom til hovedstaden Nairobi. Med den opgave, vi havde foran os, var det oplagt at starte med at studere Kenyas valglov, men vi kunne kun finde ét eneste eksemplar, omhyggeligt opbevaret i parlamentets bibliotek. Det eksemplar lånte vi og blev så opmærksomme på, at de seneste ændringer i valgloven slet ikke havde ført til trykning af nye, opdaterede udgaver af loven. Rundtomkring i landet havde de lokale valgansvarlige altså ikke haft en helt opdateret valglov til at administrere valgene i december 2007 ud fra.

Ændringerne var tilmed skrevet ind med blyant og i nogle tilfælde klæbet ind som små gule 'huskesedler',

men ellers måtte både medlemmerne af landets valgkommission og alle de, der arbejdede med at gennemføre valget, klare sig med gamle, og altså på nogle punkter ikke helt korrekte, udgaver af loven. Så det kunne kun gå galt, selv om manglen på en ny udgave af valgloven nok kun mere indirekte bidrog til myrderierne og voldtægterne.

Et godt valg forudsætter nemlig meget mere end opdaterede eksemplarer af valgloven, selv om det hjælper. Først og fremmest kræver et valg en organisation – eller flere – som kan stå for den store logistiske opgave, som det er at afvikle et valg. I Danmark er det utroligt nok bare et par ansatte i Indenrigsministeriet, der får hele det danske valgmaskineri til at fungere.

Det er da også kun muligt, fordi kommunernes centrale rolle ved den faktiske afvikling af de forskellige typer valg er blevet defineret, udviklet og afprøvet ved valg efter valg lige siden valgene til Den Grundlovgivende Rigsforsamling i oktober 1848. Afviklingen af et troværdigt valg forudsætter med andre ord, at valgets infrastruktur er på plads og i orden, så valgmaskinen bare kan rulles frem, når tiden er inde.

Problemet i en række af de demokratier i Afrika, Centralasien og Østeuropa, som er vokset frem de seneste to-tre årtier, er blandt andet, at de pågældende stater ikke har prioriteret at udvikle en stærk og troværdig valginfrastruktur. Derfor har landenes valgansvarlige heller ikke været i stand til at levere valgresultater, som hele befolkningen kunne have fuld tillid til.

Når jeg i for eksempel Lesotho, Albanien eller Tanzania har fortalt om, hvordan nogle få ansatte i det danske indenrigsministerium administrerer alle danske valg, har jeg ofte oplevet både politikere, embedsmænd og universitetskolleger ryste på hovedet af vores naivitet. Hvordan kan vi dog acceptere, at ministerielle embedsmænd har ansvaret for afviklingen af vore valg? De skal jo gøre, som ministeren siger, og hvis han sætter dem til at gøre noget, der også kan være til fordel for hans parti, må de jo gøre det, lyder deres argument.

Når jeg så prøver at forklare, at sådan spiller klaveret ikke i Danmark – og i hvert fald slet ikke med hensyn til valg – så ryster de igen på hovedet. Hvor naiv har selv en professor lov til at være?

Næsten alle de nye demokratier har dog efterhånden etableret mere eller mindre 'uafhængige' valgadministrationer eller -kommissioner, som i hvert fald formelt opererer løsgjort fra den øvrige offentlige – og politisk styrede – administration. Hvis noget tilsvarende blev foreslået i Danmark, tror jeg, alle danskere ville undre sig: Hvad skulle det gøre godt for; vi stoler jo på vores embedsmænd?

Vi danskere har generelt tillid til en upartisk og professionel afvikling af alle slags valg og folkeafstemninger. Allerede i slutningen af 1840'erne var især kommunalpolitikere med til at afvikle valgene til Den Grundlovgivende Rigsforsamling og snart derefter til Folketinget og Landstinget. Dette arbejdsfællesskab på tværs af politiske holdninger skabte gensidig tillid og tro på værdien af at

løse opgaverne ordentligt og ansvarsfuldt. Og på det fundament udviklede der sig en generel norm om, at valgstyrelser, tilforordnede vælgere og kandidater ikke snyder med stemmerne. Det hjælper skrappe regler i straffeloven dog nok også med til at sikre. For eksempel kan det give op til fire måneders fængsel, hvis en valgtilforordnet 'rådgiver' vælgerne om, hvordan de skal stemme.

Sådanne regler har de fleste andre lande også indført, men det forhindrer langt fra altid valgsnyd. Vores arbejde i Kenya efter valget i 2007 afslørede for eksempel, at omkring en million af vælgerne på valglisterne faktisk var døde. Alligevel havde mange af dem havde været i stand til at stemme – som regel på den lokale stammes foretrukne kandidat. Noget tyder på, at den tillids- og normbaserede valgkultur, der præger en del af de gamle demokratier i Nordamerika og Vesteuropa, lige netop er den faktor, som mange af de nye demokratier i Østeuropa, Asien og Afrika savner.

FØR VÆLGET

GODT BEGYNDT ...

Før valget til den amerikanske delstat Massachusetts' lokale senat i november 1812 ændrede statens guvernør, Elbridge Gerry, grænserne for nogle nøje udvalgte afstemningsdistrikter. På den måde sikrede han, at hans politiske venner fik forbedret deres chancer for at blive valgt; de klarede sig da også fint ved valget.

I avisen Boston Gazette kunne læserne allerede den 26. marts 1812 se, hvordan en tegner havde videreudviklet de berørte valgdistrikters geografiske form til en drabelig drage med hoved, vinger og klør. Dyret blev straks døbt en "Gerry-mander", angiveligt fordi den oprindeligt lignede en salamander, men det er nu lidt svært at se.

Navnet har under alle omstændigheder hængt ved lige siden, så vi fortsat taler om *gerrymandering*, når politikere omlægger valgkredse til fordel for sig selv og til skade for deres modstandere. De kan naturligvis gøre det mere eller mindre subtilt; uskikken frister især ved flertalsvalg, fordi forholdsvis få stemmer i en valgkreds kan afgøre, hvem der vinder mandatet.

I USA omlægges de lokale politikere hyppigt afstemningsdistrikter og valgkredse på grund af ændringer i de befolkningsmæssige forhold, ikke mindst når større mi-

noritetsgrupper ændrer områdets sociale og økonomiske profil. Det fører til mange retssager, fordi de lokale afdelinger af republikanere og demokrater nemt kan komme til at føle sig berøvet muligheden for at få glæde af 'deres' vælgere.

GERRYMANDERING I DANMARK?

I Danmark havde vi også flertalsvalg før 1920, men det er svært at påvise konkrete tilfælde af *gerrymandering*. Vi havde dog en form for 'passiv' *gerrymandering*, hvor politikerne undlod at ændre valgkredsene i takt med befolkningsudviklingen. Det betød for eksempel, at de mange socialdemokrater i Københavns arbejderkvarterer alligevel kun kunne få én kandidat valgt i hver kreds.

I 1894 var der dog flertal blandt Rigsdagens medlemmer for en valgkredsreform. Højre-regeringen ville blandt andet omlægge den store Frederiksbergkreds, som også omfattede det meste af Amager. Amagerkanerne skulle altså bevæge sig helt til Frederiksberg for at stemme, også dem fra Store Magleby, som skulle tilbagelægge omkring 15 kilometer for at komme til deres valgsted, i de fleste tilfælde nok på gåben.

Regeringen fik sit forslag igennem, og den gamle Frederiksbergkreds blev til ikke mindre end to nye kredse på Frederiksberg og en helt ny kreds i Valby. Indenrigsministeren havde også foreslået, at København skulle have 13 kredse i stedet for de hidtidige ni. Hans forslag ændrede kredsgrænserne på Christianshavn og i resten af København på en måde, der nok ville have vundet guvernør

Gerrys bifald: I en tid med stærk socialdemokratisk vækst sikrede regeringen med støtte fra de mest anti-socialistiske dele af Venstre, at fire af de københavnske kredse med al sandsynlighed ville vælge en Højre-mand, hvilket kun var én mindre end før.

Men hvis indenrigsminister Hørring havde håbet på gevinst for Højre i de omlagte kredse på Frederiksberg og i København, blev han mere end skuffet. Han stillede endda selv op i Valby, men måtte lide den tort ved det første valg efter omlægningen at tabe til venstremanden Hermann Bing, en af Politikens grundlæggere. De to Frederiksbergkredse valgte henholdsvis en venstremand og en socialdemokrat. Og i København gav de fire nye kredse alle overbevisende sejre til socialdemokratiske kandidater. Men set fra Højre-regeringens synspunkt var det naturligvis en fordel, at socialdemokraterne vandt stort i disse kredse, for så gjorde stemmerne der ikke skade i Højres faste bastioner. Forslagets modstandere talte om "valggeometri", og det var jo det, det var.

Det siger sig selv, at valgkredse og afstemningsdistrikter skal være klart og tydeligt inddelt. Ellers kan vælgerne jo ikke vide, hvor de skal stemme; det er endda ekstra vigtigt ved flertalsvalg i enkeltmandskredse, hvor kredsene helst skal have nogenlunde lige mange vælgere. I hvert fald må forskellen mellem de største og mindste kredse ikke være markant. Ved forholdstalsvalg er det lidt mindre vigtigt, for der er de samlede, nationale stemmetal afgørende, ikke hvor stemmerne er afgivet.

PINLIGT FOR NEPALS INDENRIGSMINISTER

For at vi kan tale om et ordentligt valg, må det også være helt klart, hvilke borgere der lovligt kan deltage i valget, altså hvem der har valgt. Vi skal også vide, hvem der må stemme i Fredericia, og hvem der må stemme på Nørrebro i København. Det fremgår af valglisterne, som er det danske ord for et register over vælgerne.

Det er altså vigtigt, at vælgerne bliver korrekt registreret i deres valgkreds, ikke mindst ved flertalsvalg. Men i det hele taget er det afgørende for legitimiteten af et valg, at alle de borgere, der efter grundloven og valgloven har valgt, også i praksis kan udøve denne ret. I Danmark sker det nemt og meget effektivt, i og med at valglisten bygger på cpr-registeret, der har de nødvendige oplysninger om fødselsdato, statsborgerskab og bopæl. På den måde kan kommunerne hurtigt udskrive opdaterede valglister, som er en forudsætning for, at vi kan holde folketingsvalg kun cirka tre uger efter, at statsministeren har trykket på knappen, som man siger.

I lande så forskellige som USA, Zimbabwe, Mali og Bulgarien er de offentlige registre langt fra så velfungerende. Derfor skal valgmyndighederne som en særlig del af de almindelige valgforberedelser også registrere de potentielle vælgere. Tidsfristen kan være helt op til et halvt år, før der skal være valg, så borgernes motivation er ofte lav, måske endda helt fraværende. Derfor er det slet ikke alle potentielle vælgere, der får sig registreret i tide. Pludselig er valgdagen der, og så er det både for sent og bare ærgerligt.

Det giver ofte anledning til vrede og bitterhed, når vælgerne på valgdagen finder ud af, at stemmeboksen er lukket land for dem. I Danmark ved vi heldigvis, at vi står på valglisten og er stemmeberettigede, når vi modtager vores valgkort.

Hvis det bare havde været så simpelt at registrere sig som vælger i Nepal, havde landets indenrigsminister, Yog Prahad Upadhyaya, formentlig undgået en slem ydmygelse under det første demokratiske valg i maj 1991. Et af mange rygter i hovedstaden Kathmandu gik i hvert fald ud på, at de valgtilfornordnede måtte afvise Upadhyaya, da han ville stemme, fordi de ikke kunne finde ham i valglisten. Pinligt! Et lands indenrigsminister bør i det mindste have styr på sin egen vælgerregistrering, så han kan komme til at stemme.

Det er dog ikke kun vælgerne, som embedsmændene skal registrere. De skal også have styr på, hvem kandidaterne er, og hvor de stiller op, så de kan trykke stemmesedler med de rigtige navne til de forskellige valgkredse. Kun hvis de ved, hvem der stiller op og hvorhenne, kan vælgerne før valget overveje og beslutte sig for, hvilke kandidater og partier de vil stemme på.

De politiske partier spiller som regel den afgørende rolle i forbindelse med at finde frem til et godt udvalg af kandidater. Partiforskere har da også konkluderet, at det er en af partiernes vigtigste opgaver at sikre kompetente og troværdige kandidater til de forskellige slags valg.

Det risikerer dog nemt at blive en lidt lukket forestilling, ikke mindst på grund af det beskedne antal medlem-

mer i de politiske partier. I Danmark er det således kun et par procent af vælgerne, der er aktive partimedlemmer, men det er dem, der bestemmer, hvem vi andre har at vælge imellem.

Vi skal derfor være glade for, at vi kan stemme personligt på en af kandidaterne og trods alt være med til at afgøre, hvem der faktisk bliver valgt ind i Folketinget eller i kommunalbestyrelsen. Svenskere og nordmænd har for eksempel kun yderst begrænsede muligheder for at påvirke, hvilke konkrete personer der kan indtage en plads i henholdsvis Riksdagen og Stortinget. I Norge har de personlige stemmer endda slet ingen betydning for, *hvem* der kommer i Stortinget, kun for hvor store partigrupperne bliver. Og ved flertalsvalg i enkeltmandskredse som i England, USA og Frankrig er vælgerens valgmuligheder med hensyn til personer naturligvis stærkt indskrænket, når partierne kun opstiller den ene kandidat, som de i bedste fald kan få valgt.

Men hvad kan vi så gøre, hvis vi gerne vil øge vælgerens indflydelse på, hvilke politikere der stiller op? En mulig løsning er de såkaldte primærvalg, hvor vælgerne kan si de mindre attraktive kandidater fra på forhånd. Igennem det meste af 2016 så vi, hvordan især republikanernes primærvalg i USA blev en langstrakt og ubehagelig affære med mange håbefulde kandidater og barske personangreb, ikke mindst fra Donald Trump. Men han endte jo alligevel med at vinde kampen om republikanernes kandidatur og i sidste ende også præsidentposten.

Og mod en beskedent registreringsafgift på 1 euro

kunne alle franske vælgere være med til at bestemme, hvem der for henholdsvis det borgerlige og det socialistiske parti skulle op mod Marine Le Pen, *Front Nationals* ubestridte kandidat. Det var første gang, de borgerlige vælgere prøvede den fremgangsmåde, men ingen havde vist forudset, at vinderen, François Fillon, skulle løbe ind i en penibel sag om misbrug af offentlige midler inden valget. Og socialisternes kandidat, Benoît Hamon, kom til at virke noget mølædt over for den dynamiske, unge centrum-venstre-kandidat, Emmanuel Macron.

Primærvalg som dem i USA og Frankrig sikrer en betydelig grad af demokratisk legitimitet til de kandidater, der når frem til det rigtige valg. Det er i hvert fald bedre, end at partibosserne finder frem til kandidaterne i 'røgfylde baglokaler'. På samme måde forekommer det at være en god idé, når de politiske partier holder urafstemning og lader medlemmerne afgøre, hvilke kandidater der skal stille op til de forskellige slags valg. Det bidrager også til kandidaternes demokratiske legitimitet.

ET SPEJL AF VÆLGERNE?

Hverken i Danmark eller Frankrig afspejler kandidaterne vælgergruppens sociale sammensætning: Der er næsten altid for mange mænd, for mange midaldrende, for mange veluddannede og for mange ansatte i den offentlige sektor. Denne skæve sammensætning ser nogle politiske kommentatorer som et problem, men jeg mener ikke, at

problemet er særlig stort, så længe kandidaternes politiske holdninger stemmer overens med deres vælgeres.

Hvis vi ønsker, at parlamentet eller byrådet skal afspejle samfundets sociale struktur, stiller det store krav til partiernes kandidatlistes. Det eneste valgsystem, som kan opfylde den målsætning, er forholdstalsvalg med såkaldte 'lukkede' partilister, hvor partierne på forhånd opstiller deres kandidater i prioriteret rækkefølge, som de vundne mandater så fordeles ud fra. Sydafrika gør det for eksempel på den måde.

Men når partierne ved den slags valg sammenstiller deres kandidatlistes, prioriterer partiernes ledere og kongresdelegerede som regel balancen mellem de interne fraktioner højere end kandidaternes afspejling af de forskellige befolkningsgrupper. Og det er jo trods alt vigtigere, hvem der kommer til at sidde i parlamentet, end hvem der står på kandidatlisterne.

De fleste parlamenter kræver også, at deres medlemmer skal have en vis alder, før de kan blive valgt til de ansvarsfulde poster. For medlemmerne af Deputeretkammeret i Italien og Repræsentanternes Hus i USA og Japan er der således en aldersgrænse på 25 år. Amerikanske og japanske senatorer skal endda være 30 år, og de italienske 40, mens minimumsalderen for præsidenter i USA og Italien er henholdsvis 35 og 50 år. Rimeligheden af den slags aldersgrænser er der mange forskellige holdninger til, så det minefelt vil jeg ikke bevæge mig ind i.

Derimod er det vanskeligt at undgå det minefelt, der hedder kvinderepræsentation. I Afghanistan, Tanzania,

Kenya og Nepal er der krav i valg- eller grundloven om, at en bestemt andel af de valgte skal være kvinder, mens kravet i Frankrig er 50 % kvinder blandt kandidaterne; vi taler i den forbindelse om kvotering. Noget sådant har vi ikke i Danmark, men SF og Socialdemokratiet forsøgte sig i 1980'erne med interne regler, der skulle sikre en bedre kvinderepræsentation. Reglerne blev dog snart opgivet, vel ikke mindst på grund af manglende entusiasme fra mange mænds side.

Tanzania har valgt en særlig kvoteringsmodel ved parlamentsvalg, nemlig opsupplering efter det egentlige valg med 120 kvinder, så der bliver en rimelig repræsentation af kvinder blandt parlamentets godt 390 medlemmer. 113 af disse kvinder får såkaldte 'reserverede' mandater i parlamentet, og de går til partierne i forhold til deres andel af stemmerne ved selve valget. Formelt er disse kvinder naturligvis almindelige parlamentsmedlemmer, men de får nemt status som en slags andenrangsparlamentarikere.

I Dar-es-Salaam overværede jeg i 2000 en politisk diskussion mellem et kvindeligt parlamentsmedlem, der var almindeligt valgt i sin valgkreds, og en kvinde, der havde et 'reserveret mandat'. Den første sagde i skarpe vendinger til den anden, at hun skulle holde mund, indtil de 'rigtige' parlamentsmedlemmer var færdige med at debattere emnet. Den anden kvinde sagde ikke mere i den diskussion.

LAD VALGKAMPEN BEGYNDE!

Nu har vi valgkredsene og kandidaterne på plads, og vælgerne er også registreret. Så kan valgkampen

begynde. Måden og længden varierer selvfølgelig også fra land til land. Argentina, Ægypten og Mozambique har eksempelvis regler for, hvor længe partierne og kandidaterne må føre valgkamp. I de tre lande skal alle kandidater og partiaktivister standse deres valgkamp to dage før valget, idet vælgerne så kan bruge dagen før valget til at gennemtænke situationen og i fred og ro beslutte, hvem de skal stemme på.

I Danmark har vi ikke den slags regler. Men det er nok heller ikke nødvendigt, når statsministeren næsten altid udskriver valget med kun tre uger til selve valgdagen.

Et hovedproblem i forbindelse med valgkampe er deres finansiering. Hvis partier og kandidater skal have bare nogenlunde ensartede muligheder for at præsentere deres synspunkter og løsninger for vælgerne, skal de også have nogenlunde ensartede økonomiske muligheder – men det har de jo ikke. Det mener nogle politiske kommentatorer er et demokratisk problem, eftersom partier og kandidater uden stærke økonomiske sponsorer har sværere ved at blive set i valgkampen og trænge igennem til vælgerne end deres bedre polstrede konkurrenter.

Liberal Alliance og Saxo Bank var fra 2007 og indtil 2015 et godt eksempel på, hvordan rige sponsorer, der kan betale for dyre annoncer og reklamekampagner, helt klart stillede det nystartede parti og lederen, Anders Samuelsen, bedre end andre små partier. For at reparere lidt på den form for ulighed har vi i Danmark regler om, at partierne skal have lige megen tid til rådighed i deres

valgudsendelser og i andre typer af programmer i de statsejede medier.

I Norris' PEI-projekt undersøger eksperterne også valgkampenes finansiering, graden af økonomisk gennemskuelighed og misbrug af offentlige midler. Deres vurdering er da også, at pengenes rolle – sammen med mediedækningen – faktisk er den største forhindring for et godt valg. Langt de fleste lande scorer da også lavest på netop disse to områder.

Det gælder også Danmark, hvor kritiske røster efterlyser ændringer i partistøttere reglerne. Et udvalg foreslog i 2015 bedre indsigt i, hvem partiernes største bidragydere er, men en beskeden lovændring i juni 2017 gør ikke nok for at sikre det. Europarådet anbefaler i øvrigt forbud mod anonyme donationer, som kan skabe tvivl om partiers og kandidaters uafhængighed og potentielt skabe grobund for korruption.

Hvad forklaringen er på den lave score for mediedækningen af valg i Danmark, er sværere at gennemskue. Den er mere oplagt i lande som Tyrkiet, Rusland og Venezuela, hvor magthaverne har tradition for uden blusel at blande sig i, hvad journalisterne skal og må oplyse befolkningen om.

Et andet spørgsmål er, om aviser og nyhedsudsendelser må offentliggøre meningsmålingsresultater lige op til valget. Tilsvarende er der måske et problem med de såkaldte exit polls, hvor interviewere spørger vælgere på vej ud fra valglokalet, hvordan de har stemt. Problemet er, at begge dele måske kan påvirke valgresultatet.

Hvis medierne offentliggør disse prognoser, før afstemningen slutter, kan det måske få sidsteøjeblikks-vælgere til at stemme anderledes, end de ellers ville have gjort. Danmarks Radio bragte ved kommunalvalget i 2013 nogle foreløbige resultater, som viste, hvordan Socialdemokratiet ville få et meget dårligt valg, og at Venstre stod til at blive landets største parti. Men hurtigt viste prognosen sig ikke at være pålidelig nok. Det skabte en hel del ravage. Danske valgforskere har dog generelt haft svært ved at påvise en entydig og sikker effekt af den slags prognoser; undtagelsen er en vis *bandwagon*-effekt, i og med at exit polls *måske* kan få vælgere til i højere grad at stemme på de partier, der står til fremgang.

De fleste af vore politiske partier får lavet deres egne målinger, som de planlægger deres udspil i valgkampen og den overordnede strategi ud fra. Partierne offentliggør i sagens natur ikke resultaterne af denne type målinger, men hvorfor skal vælgerne egentlig stilles dårligere end partierne med hensyn til, hvilke bevægelser der er i det såkaldte vælgerhav?

Vi kan som vælgere også have god nytte af at vide noget om, hvem der står til at vinde og tabe – eller bevare status quo – som ét af udgangspunkterne for vore beslutninger om, hvem vi skal stemme på ved det kommende valg. Derfor mener jeg, at det ville være en dårlig idé at forbyde medier at offentliggøre meningsmålinger lige før et valg.

DEN STORE DAG

HÆNDERNE OP!

Før 1901 var valg i Danmark ikke hemmelige, de var åbne, som man kalder det. Ved folketingsvalg mødtes vælgerne ét sted i kredsen, som kunne være byens torv eller en centralt beliggende kro. Efter diverse formaliteter og valgtaler valgte de så ved håndsoprækning den folketingsmand, der skulle repræsentere kredsen i den kommende valgperiode. En stor del af folketingsvalgene i årene før 1872 fandt vinderen på den måde; man sagde, at de var afgjort ”ved kåring”.

Det ændrede sig dog fra begyndelsen af 1870’erne, ikke mindst fordi Venstre og Socialdemokratiet efterhånden udviklede sig til egentlige politiske partier. Frem til 1915 var det i øvrigt kun mænd over 30, som havde valgret, og af dem var det endda kun fem sjettedele, som også opfyldte de øvrige krav for valgret. I folkemunde talte man om syv f’er, som ikke havde valgret: fruentimmere, folkehold, forbrydere, fjolser, fallenter, fattige og fremmede.

Hvis der var tvivl om, hvilken af kandidaterne der havde fået flest oprakte hænder, erklærede valgbestyrelsen, at der skulle være såkaldt ”navnlig afstemning”. Vælgerne skulle nu stille sig i kø, og når de kom frem til valgbordet,

skulle de med høj og klar røst sige, hvem de stemte på. Det blev så skrevet ind i valglisten og på en kontrolliste, og når alle havde stemt, kunne valgbestyrelsen nemt tælle sig frem til, hvem der havde vundet valget i kredsen.

Vi kan fortsat finde nogle af disse valg- og kontrollister i arkiverne. De giver et godt indblik i, hvem der stemte på hvilke kandidater, men naturligvis ikke hvorfor – det må vi selv gætte på. Disse valglisten var i øvrigt offentlige dokumenter. Derfor kunne ingen protestere mod, at Thisted Amtsbogtrykkeri efter valgene i 1892 og 1898 – og sikkert også i 1895 – lod trykke små hæfter, hvor læserne kunne se, hvorledes hver enkelt af Thistedes 800-900 vælgere havde stemt. Eller ikke stemt, for der var jo også sofavælgere dengang.

Ved valgene i 1892 og 1898 var der kun to kandidater, en fra Venstre og en fra Højre, og begge gange vandt Højres kandidat klart. I 1892 tog amtsforvalter Jagd sejren. Han var allerede som 28-årig blevet valgt til Folketinget i 1849 og havde med enkelte undtagelser været folketingsmand lige siden. I 1895 var han syg og stillede ikke op. Det gjorde så marinekaptajn Carl Trolle, også fra Højre. Han var også kandidat i 1898, og begge gange vandt Højres kandidat som sædvanligt en klar sejr i Thisted-kredsen.

Det egentlige formål med de små hæfter kender vi ikke, men det er i sig selv interessant, at de overhovedet blev trykt. Salget gik sikkert også fint, for der er kun ét enkelt eksemplar bevaret af den fra 1898 og to fra 1892. De blev i 1987 genudgivet ved lokalt initiativ. I England er

en lang række af disse såkaldte *poll books* bevaret, til stor glæde for valgforskere og lokalhistorikere.

I år 1900 blev de danske partier enige om at ændre valgloven og indføre hemmelig afstemning. Det skulle sikre, at alle vælgere kunne stemme efter deres overbevisning. Politikerne håbede på den måde at fjerne det valgtryk – det sociale pres – som måske ellers kunne påvirke vælgere, der økonomisk eller på anden måde var afhængige af andre. Det kunne for eksempel være arbejdere, der følte, at det ville være klogt at stemme på den kandidat, deres arbejdsgiver stemte på.

En af mine undersøgelser af valget i 1901 viser, at valgdeltagelsen voksede i de såkaldte kampkredse i forhold til 1898-valget, ligesom vælgernes tilslutning til socialdemokratiske kandidater steg markant. Begge dele givetvis, fordi alle vælgere nu følte sig frie til at stemme, som de helst ville.

DE SYDAFRIKANSKE KVINDERS HEMMELIGHEDER

Valghemmeligheden er faktisk altafgørende, når vi taler om valg og kvaliteten af dem. Det er den eneste måde at sikre, at vælgere uden frygt for repressalier af nogen art kan stemme efter deres overbevisning. Valghemmeligheden indgår da også som en af de umistelige menneskerettigheder i FN's menneskerettighedserklæring fra 1948.

Alligevel har i hvert fald nogle konservative tænkere ment, at det er bedst for demokratiet, hvis de enkelte vælgere er så overbeviste om fornuften i deres beslutning,

at de også vil stå ved den offentligt. Og om fornødent forsvare deres valg i en offentlig diskussion. Hvis vælgerne ikke kunne og ville det, skulle de slet ikke have adgang til at deltage i den offentlige beslutningstagning, som valg jo er en del af.

I 1994 var jeg i Sydafrika med IEC på en informationstur til Sekukuneland. Formålet var at oplyse kvinderne i området om, hvordan de skulle forholde sig ved det kommende valg. Ingen af dem havde nogensinde før stemt ved et valg, for det kunne sorte jo ikke under apartheidstyret. Så der var behov for partineutral oplysning om de nye tider og de nye muligheder.

Da det blev tid til spørgsmål, satte en af kvinderne ord på, hvad hun og sikkert alle de andre havde tænkt på under hele mødet: Hvad skulle hun gøre, hvis hendes mand ville bestemme, hvad hun skulle stemme, og han så ovenikøbet tilføjede, at han sagtens kunne finde ud af, hvordan hun havde stemt?

Vores selvsikre og erfarne kvindelige instruktør svarede, at spørgeren formentlig allerede havde prøvet at have noget for, som hendes mand absolut ikke skulle vide om. Derfor havde hun sikkert også af og til stukket ham en plade om, hvad hun sådan gik og lavede. Latteren fra de mange kvinder viste klart, at de absolut havde forstået, hvad svaret spillede på. Og nok så vigtigt: De var også helt med på, hvordan de skulle tackle deres mænds primitive forsøg på at bryde valghemmeligheden.

HVAD GØR SVENSKERNE?

Vi danskere tror ofte, at alle andre afvikler deres valg mere eller mindre som hos os – og i hvert fald værner om den dyrebare valghemmelighed. Men vi behøver kun at tage til Sverige for at opleve en anden måde at holde valg på, som efter min vurdering ikke sikrer valghemmeligheden godt nok. I Sverige er der tre valg på samme dag, til Riksdagen, landstinget og kommunen, og som en vigtig forskel fra vore valg er der mindst én stemmeseddel for hvert af partierne for hvert af de tre valg.

Vælgerne i Sverige har derfor adgang til rigtigt mange stemmesedler – mindst 30 – som bare ligger frit fremme i valglokalerne. Vælgerne skal selv tage de tre, som de har tænkt sig at bruge, inden de går ind i stemmeafslukket. Ivrigt partiaktivister står også mange steder lige uden for valglokalerne og deler *deres* partis stemmesedler ud til potentielt interesserede vælgere.

For at sikre valghemmeligheden lægger vælgeren for hvert af de tre valg den relevante stemmeseddel i en kuvert, som *hen* så putter ned i stemmeurnen. Hvis en kuvert indeholder flere stemmesedler, er de alle ugyldige. Derfor kan en vælger ikke snyde ved at lægge flere stemmesedler i kuverten.

Svenske vælgere kan også risikere at få nogle af partiernes stemmesedler direkte i postkassen, sendt ud sammen med almindelig valgpropaganda. Så kan de i fred og ro udfylde stemmesedlerne hjemme ved køkkenbordet sammen med ægtefællen, tage dem i lommen og bare

gå hen og lægge dem i de godkendte konvolutter på afstemningsstedet.

De vælgere, der ikke har lyst til at afsløre deres politiske ståsted, kan naturligvis tage flere forskellige stemmesedler i det offentlige område, men kun lægge 'den rigtige' i konvolutten i stemmeboksen. Det er i hvert fald tanken. Men mange svenske vælgere generer sig bestemt ikke for kun at tage deres foretrukne partis stemmesedler, selv om alle andre i lokalet så kan aflæse deres holdninger og værdier.

Men det kan ikke være den enkelte borgers opgave at sikre valghemmeligheden. Den opgave skal politikere og valgmyndigheder naturligvis løse, og ikke kun for de vælgere, der gerne vil holde deres partivalg for sig selv, men for alle.

Heldigvis har stemmesedlerne til de tre valg hver sin farve, så svenskerne nemmere kan holde rede på, hvilket af valgene de mange stemmesedler skal bruges til. Vælgerne kan endda selv finde på et partinavn og stemme på det. De skal bare skrive det nye partis navn på en af de blanke stemmesedler, der også ligger fremme. Anders And-partiet, som jo dog i Sverige hedder Kalle Anka-partiet, er der ved hvert eneste valg nogle svenske drillepinde – eller protestvælgere – der stemmer på.

På grund af alle disse spidsfindigheder ved hvert valg skal de svenske valgmyndigheder trykke intet mindre end omkring 700 millioner stemmesedler. Hvis svenskerne ligesom vi danskere kunne leve med, at partierne stod på den samme stemmeseddel, kunne de nøjes med blot

20 millioner eksemplarer. De svenske stemmesedler er imidlertid trykt på ret dårligt papir og er meget mindre end de danske, så miljøsvineriet er i det mindste ikke helt så slemt, som man ellers kunne tro.

De svenske politikere og valgmyndigheder overvejer dog forskellige ændringer, især efter at Europa-Kommisjonen har modtaget klager fra EU-borgere, der i Sverige ville stemme til Europa-Parlaments-valget. De fik sig åbenbart lidt af et chok, da de opdagede, hvordan man i Sverige ser på spørgsmålet om valghemmelighed.

ALLE SYSTEMER KAN HACKES

I flere af de tidligere kommunistiske lande har jeg selv oplevet et ret specielt fænomen, nemlig såkaldt 'familieafstemning'. Det kan være et lidt komisk sceneri, når alle vælgere i en familie maser sig ind i en stemmeboks for at udfylde stemmesedlerne. Jeg gætter dog på, at det som regel er det mandlige familieoverhoved, der sætter alle krydserne.

Den måde at stemme på anså de kommunistiske ledere i sin tid ikke som et problem, da stort set alle vælgere jo stemte på det samme ene parti. Men traditionen lever videre til stor frustration for de valgobservatører, der mener at skulle påtale disse åbenbare brud på valghemmeligheden. Men ved parlamentsvalget i Montenegro i oktober 2016 mente landets egne valgmyndigheder for eksempel ikke, at det var særlig alvorligt – og det kan jo også være en hjælp for analfabetiske vælgere.

Elektronisk afstemning påkalder sig også stor interesse

blandt mange vælgere, politikere og valgforskere: For hvorfor skal vi ikke kunne stemme på den nemmeste og mest praktiske måde overhovedet? Så kan vi stemme på det tidspunkt, der passer os bedst, og når vi alligevel er på nettet. Fordelene er besnærende, men argumenterne alligevel helt forfejlede.

It-eksperter er i hvert fald overbeviste om, at det ikke er muligt at oprette elektroniske valgsystemer, der er 100 % sikre. Så der vil både være en risiko for, at uvedkommende kan finde ud af, hvordan jeg har stemt, og at hackere eller efterretningstjenester kan manipulere med slutresultatet.

Det sidste oplevede vi et forsøg på i Sydafrika i 1994. Da vi havde optalt mere end 12 millioner stemmer – og løbende opdateret resultatet på tv – fandt vi ud af, at en hacker havde ændret i optællingssystemet. Mere præcist havde han indlagt en multiplikationsfaktor, der automatisk øgede tre af partiernes stemmetal med 3 %, når vi tastede dem ind.

Det gik jo ikke, så vi var nødt til at starte optællingen forfra, hvilket forsinkede vores arbejde en del. Vi skulle nemlig være færdige et par dage før den 10. maj, hvor den nye præsident efter planen skulle indsættes som præsident. Det kunne han jo ikke blive, før parlamentet havde valgt ham til præsident – og parlamentet kunne først træde sammen og vælge ham, når vi var færdige med at tælle stemmer op og havde fået fordelt mandaterne på de forskellige partier. Det holdt hårdt, men vi blev trods alt færdige med vores del den 6. maj om eftermiddagen.

Pointen er, at ingen elektroniske systemer er så sikre, at vi blindt kan forlade os på dem. Forskellige it-sikkerhedsproblemer i Holland og Irland bekræfter min mistro, og derfor er det ikke et holdbart argument, at de estiske valgmyndigheder er godt tilfredse med deres elektroniske afstemningssystem. Alle systemer kan hackes, og derfor må vi ikke negligere potentielle sikkerhedsproblemer. Heller ikke selv om det drejer sig om valg, hvor der nok ikke er de store sikkerhedsproblemer.

Et eksempel er valget i forsommeren 2017 af en ny biskop over Lolland-Falsters Stift, som foregik ved elektronisk afstemning. Det gik heldigvis problemfrit. Men ved et folketingsvalg eller en folkeafstemning er de samfundsmæssige risici naturligvis langt større. Derfor mener jeg, at vi skal passe på med at komme ind på en glidebane, som alle it-eksperter med forstand på valg siger, vi absolut skal holde os fra.

HVEM TRÆKKER SVINDELKORTET?

Vi må heller ikke glemme, at det er en social handling at afgive sin stemme. Det bidrager i hvert fald til en følelse af fællesskab, når vi står i skolens, idrætshallens eller rådhusets valglokaler, ser de andre vælgere komme ind, fremvise deres valgkort og gå ind bag forhænget for at stemme på *deres* foretrukne parti. Alle de handlinger understreger og bekræfter, at vi er sammen om at sammensætte et folketing eller en kommunalbestyrelse. Resultatet bliver måske ikke, som vi hver især ville ønske, men vi ved, at det alligevel er et afbalanceret og korrekt

opgjort gennemsnit af, hvad vi i *fællesskab* ville have foretrukket.

Den hemmelige stemmeafgivning bidrager til, at vi får det valgresultat, der bedst og sikrest afspejler, hvad vi som vælgere egentlig ønsker. Og det er afgørende, da vi hver især er bedst til at afgøre, hvad der tjener vore interesser bedst, som den amerikanske politolog Robert Dahl overbevisende har argumenteret for.

Når valgdagen er slut, skal stemmerne tælles, så spændingen kan blive udløst. Det er altid bedst, at den første optælling foregår på det enkelte valgsted. Dels går det hurtigere, fordi der ikke er så mange stemmer at tælle, dels kan vælgerne i området også fornemme, at det nok er rigtigt, hvad resultatet viser, for 'sådan er stemningen her'.

Det er altid et særligt øjeblik, når de valgtilfornordede åbner og løfter stemmeboksene op, så alle kan se stemmesedlerne ryge ud på bordene. Og det er spændende at se de forskellige bunker af stemmesedler vokse. Hvis der er kandidater til stede, følger de optællingen med en helt speciel intensitet. Hvis deres egen bunke vokser lidt for langsomt, prøver de som regel at skjule skuffelsen og pænt lade, som om det naturligvis er i orden.

Sådan skal det jo være, synes vi. ”Tab og vind med samme sind” er et nobelt motto, vi fint kan overføre fra sport til valg og politik. Men ligesom sportslivets tabere ikke altid kan leve op til de fine ord, er der politikere, der reagerer med alle mulige beskyldninger mod de andre kandidater, medierne eller eventuelt landets valgkommission.

Det bidrager også til den demokratiske legitimitet, når den ansvarlige for optællingen læser det lokale resultat op. I mange lande – ikke mindst i den tredje verden – sætter han eller hun også resultatlisten op uden for valgstedet, underskrevet af samtlige partirepræsentanter til stede i valglokalet. Det dokumenterer, at det er det korrekte resultat.

Så sender den ansvarlige for optællingen resultatet videre til næste led i processen, som i Danmark typisk er kommunen og opstillingskredsen og storkredsen ved folketingsvalg. Når alle parter er færdige med at tælle op og lægge sammen, har vi et slutresultat, som nogle så kan glæde sig over, andre ærgre sig over ikke blev bedre.

Nogle kandidater prøver endda at foregribe et eventuelt valgnederlag ved at antyde, at *hvis* de ikke vinder, så har der nok været svindel med i spillet. Donald Trump antydede noget i den retning i slutningen af den amerikanske valgkamp, men det forstummede delvist, da han fik det nødvendige antal valgmænd – og endda lidt til. Til gengæld afviste han efter valget straks CIA's melding om, at russiske agenter sandsynligvis havde hacket det demokratiske partis computere, velsagtens for at påvirke resultatet til fordel for ham selv, russernes foretrukne kandidat.

I Kenya forsøgte nogle af Raila Odingas støtter også at trække 'svindelkortet' allerede før valget i 2007. Alene denne antydning af muligheden for svindel, er jeg overbevist om, bidrog til det betændte klima, der opstod, da Kibaki – og ikke Odinga – blev udråbt som vinder af Kenyas præsidentvalg.

Ligesom præsidentvalget foregår Kenyas parlamentsvalg som flertalsvalg i enkeltmandskredse. Da de to valg finder sted samtidig, bruger valgmyndighederne parlamentsvalgkredsene som enheder for optælling af stemmerne ved præsidentvalget. Det er en stor fordel administrativt. Men det betyder også, at stemmeprocenten til de to valg må forventes at være næsten den samme, når nu præcis de samme vælgere skal stemme til dem. Når vælgerne er i gang med at sætte krydser, kan de lige så godt stemme til det hele, synes tankegangen at være.

Vi ser også i Danmark næsten identiske stemmeprocenter ved de samtidige valg til kommuner og regioner, selv om der ikke er tvivl om, at langt færre danskere ville stemme til regionsrådsvalgene, hvis de fandt sted på en separat valgdag. Det kom tydeligt til udtryk i 2001, hvor statsminister Poul Nyrup Rasmussen for første og hidtil eneste gang i Danmarkshistorien udskrev folketingsvalg til at blive afholdt samme dag som kommunalvalg. Det fik valgdeltagelsen til kommunalbestyrelses- og amtsrådsvalgene til at stige fra godt 70 % til henholdsvis 85 og 86 %, kun ganske lidt lavere end ved folketingsvalget. Der er endda lidt flere vælgere til kommunal- og regionsrådsvalg end til folketingsvalg, hvilket også har betydning for stemmeprocenten.

DÅRLIGT ARBEJDE I KENYA

Tilbage til Kenya i 2007-08. I undersøgelseskommisionen kunne vi ikke forstå, at valgdeltagelsen mellem præsident- og parlamentsvalget mange steder varierede med 10-20

procentpoint, uanset hvilken del af landet vi så på. Den tabende præsidentkandidat og hans sympatisører forklarede os, at ”nogen” havde sørget for, at den siddende præsident, Kibaki, fik lagt nogle ekstra stemmer oven i dem, han havde fået på regulær vis. Det var på denne svindelagtige måde, mente de, at Kibaki og hans støtter sikrede sig valgsejren – i øvrigt med et ikke særligt stort forspring.

Vi var dog overbeviste om, at der måtte være en anden forklaring, for mønsteret var mærkeligt, næsten unaturligt. I det mindste måtte man forvente omtrent ens stemmeprocenter ved de to slags valg. Men en dag, hvor jeg sad og stirrede mig næsten blind på resultaterne fra valgkredsen Kirinyaga Central, så jeg pludselig lyset: Det var slet ikke de to stemmeprocenter, der var problemet.

Kandidaternes stemmetal var simpelthen lagt forkert sammen, ovenikøbet ved begge valg. Derfor baserede valgkommissionen også udregningen af stemmeprocenterne ved de to valg på fejlagtige udgangspunkter, hvad der naturligvis førte til mærkelige variationer i de offentliggjorte stemmeprocenter. Hertil kom en banal programmeringsfejl i den software, som valgkommissionen brugte til at generere tabellerne med.

Odingas støtter havde imidlertid straks efter valget kun hæftet sig ved forskellene mellem stemmeprocenterne, som de så som klare beviser for valgsvindel. Og den megen tale om valgsvindel hidsede nogle kenyanske vælgere så meget op, at de mishandlede, voldtog og dræbte mennesker fra andre etniske grupper og andre partier end deres eget.

Jeg fik så fremskaffet de oprindelige optællinger fra valgkredsens mere end 200 valgsteder. Der var 19 kandidater til parlamentsvalget i denne kreds og ni til præsidentvalget, men ved hjælp af et almindeligt regneark var det dog muligt for mig og mine medarbejdere at få overblik over alle de indberettede stemmetal.

Vi fandt en del småfejl i sammenlægningerne og kom frem til to helt uventede hovedresultater: For det første havde den kandidat, som valgkommissionen havde udråbt som vinder af kredsens plads i parlamentet, kun fået næstflest stemmer; han skulle altså ikke have haft mandatet. For det andet havde Kibaki, som er kikuyu, fået godskrevet godt tre tusind stemmer *mindre*, end han faktisk skulle have haft. Det var bemærkelsesværdigt, for Kirinyaga Central ligger i kikuyu-land, hvor valgsvindel bestemt ikke ville være til ulempe for en af deres egne.

Anklagerne om ekstra stemmer til Kibaki var altså langt fra overbevisende, i hvert fald i Kirinyaga Central. Lederen af kredsens valgadministrative arbejde medgav da også, at vi havde ret i vore konklusioner. Han undskyldte fejlene med, at han og hans medarbejdere alle havde været trætte og haft dårligt lys i optællingslokalerne.

Den kandidat ved parlamentsvalget, der i virkeligheden havde fået flest stemmer, blev altså ikke parlamentsmedlem for Kirinyaga Central. Klagefristen efter valget var for længst overskredet, og derfor kunne han ikke komme til at indtage sin retmæssige plads i parlamentet. Der er ikke noget at sige til, at han var ganske forbitret over valgmyndighedernes dårlige arbejde.

Vores konklusion om, at der tilsyneladende ikke var tale om bevidst valgsvindel, 'kun' dårligt arbejde, kunne han ikke bruge til noget. For os andre var det imidlertid et vigtigt resultat, når vi skulle formulere en mening om, hvad der egentlig var sket før, under og efter valgdagen i december 2007.

Hvis vælgerne ikke kan have tiltro til, at optællinger og summeringer er korrekte, kan de jo ikke være sikre på, at den rigtige kandidat er blevet valgt – eller at det rigtige parti er kåret som valgets vinder – og så bryder alting sammen. Det gælder også i Danmark, hvor for eksempel Indenrigsministeriets endelige opgørelse af folketingsvalget også har en tabel med såkaldte ”stemmetalskorrektioner”. Den tabel viser helt åbent de småfejl, som fintællingen afslører i valgnattens foreløbige optælling, og som naturligvis ikke er til at undgå.

DOMMERENS AFGØRENDE STEMME

Det er heldigvis sjældent, at et valg udarter som i Kenya i 2007. Når det alligevel sker, er det vigtigt med mekanismer, der kan løse problemerne og køle gemytterne ned.

Efter parlamentsvalget i Lesotho i 1998 ville oppositionen ikke acceptere resultatet. Landet havde dengang 80 enkeltmandskredse, men kunne det virkelig være rigtigt, at regeringspartiet, LCD, havde vundet 79 af de 80 pladser i parlamentet, når det kun havde fået 60 % af stemmerne? Oppositionspartierne klagede, mange vælgere lod sig hidse op, demonstrationerne blev voldelige, og nogle af deltagerne satte ild til offentlige og private bygninger i hovedstaden Maseru, der hurtigt kom til at ligne en krigsskueplads med røgen drivende i gaderne.

Problemerne fik det internationale samfund til at gribe ind. I dette tilfælde var det primært SADC, det sydlige Afrikas udviklingsorganisation, og UNDP, FN's udviklingsorganisation, der har et regionalkontor i Maseru. Sammen med et par militære enheder fra Sydafrika fik de lagt låg på oprøret og skabt enighed om en køreplan frem mod et nyt valgssystem.

En af mine tyske kolleger overbeviste Lesothos poli-

tikere om, at det tyske valgsystem var værd at efterligne. Lesotho fik derfor et valgsystem, der kombinerer enkeltmandskredse med forholdstalsvalg. Jeg blev involveret i arbejdet med at få det helt på plads, men det tog tid, for regeringspartiet og oppositionen kunne ikke enes om, hvordan de skulle afbalancere de to valgsystemer i forhold til hinanden. Men til sidst fandt vi hinanden, og parlamentsvalget i 2002 foregik i fred og ro og til stort set alle parterers tilfredshed.

I Danmark følger vi imidlertid en tradition, der går tilbage til Den Franske Revolution i 1789, og som går ud på, at Folketinget selv skal godkende, at dets medlemmer er valgt på den rigtige måde. Derfor er en af de allerførste sager på Folketingets dagsorden efter et valg at nedsætte Udvalget til Valgs Prøvelse. Udvalgets medlemmer kommer fra alle de valgte partier og skal – forhåbentlig – indstille til de øvrige medlemmer af Folketinget, at valget godkendes. Heldigvis plejer det at være en ren ekspeditionssag. Men der skal nok være enkelte kritiske røster, der mener, at det ikke burde være folketingsmedlemmerne selv, der afgør, om de er blevet valgt korrekt og efter alle kunstens regler.

Men vi danskere er altså i den heldige situation, at valg til nationale og lokale forsamlinger normalt foregår helt efter reglerne og i god ro og orden. Det er så at sige blevet en del af vores demokratiske dna, at valg foregår ordentligt, og derfor er der ikke grund til at anfægte resultaterne. De er – nærmest per definition – som de skal være. De embedsmænd og -kvinder i Indenrigsministeriet og i kommunerne, der gennem årene har sikret denne

afvikling af alle slags valg og afstemninger, fortjener virkelig al mulig anerkendelse for deres indsats.

Anderledes forholder det sig i USA, hvor en del amerikanere mener, at partierne og deres medlemmer har for meget indflydelse på, hvordan valgene går for sig. Derfor må de almindelige domstole tit behandle klager over valgene. Et mindeværdigt eksempel på sådan en valggys er præsidentvalget i USA i 2004 mellem demokraten Al Gore og republikaneren George W. Bush.

De to kandidaters kamp om Floridas 29 valgmandsstemmer endte i USA's Højesteret, hvor fem af de ni dommere stemte for at stoppe omtællingen af delstatens stemmer og dermed sende Bush og ikke Gore i Det Hvide Hus. Ved den lejlighed var det altså ikke en vælger eller valgmand, der afgav den afgørende stemme ved valget af landets 43. præsident, men en dommer i Højesteret.

Ved valget i Sydafrika i 1994 kunne vi heldigvis støtte os til en helt speciel formulering i loven, som sagde, at IEC selv skulle afgøre, om valget havde været ”i alt væsentligt” frit og fair. Det syntes vi, var tilfældet, men med et sådant udtryk svarede det jo til at sælge elastik i metermål.

Men i en politisk betændt situation kan spørgsmålet om, hvorvidt et valg er gennemført korrekt, nemt indeholde kimen til nye problemer. Efter Montenegros parlamentsvalg i 2016 var det således den statslige valgkommission med partirepræsentanter som en slags medlemmer, der også havde som opgave at godkende valget.

Da kommissionens medlemmer stemte om det foreløbige valgresultat, var der 14 for og 11 imod, men da de

senere skulle godkende det endelige resultat, var der 15 for og ingen imod. De medlemmer, der ikke ville godkende resultatet, udvandrede nemlig fra den afgørende afstemning. Bag dette forløb lå skarpe politiske modsætninger, men resultatet kunne naturligvis ikke undgå at blive faldende legitimitet og voksende politikerlede hos befolkningen, og det var vel ikke meningen?

Vi er i Danmark også vant til, at de valgte politikere indtager deres pladser i Folketing og kommunalbestyrelser uden problemer af nogen art, og sådan skal det være. Men ved lokalvalgene i Bosnien-Hercegovina i 1997 var der nogle af de valgte bosniakker, som ikke ville indtage deres pladser. De havde ikke lyst til at vende tilbage til de kommuner, som deres serbiske naboer under borgerkrigen i det tidligere Jugoslavien først i 1990'erne havde fordrevet dem fra. Primært fordi de ikke havde tillid til, at de i deres gamle kommune ville kunne leve fredeligt side om side med mennesker, der få år forinden havde stræbt dem efter livet.

Netop på grund af forhistorien var det ellers særlig vigtigt, at de fordrevne også kunne være med til at stemme om, hvem der skulle lede kommunen i årene fremover, hvor bosniakkerne forhåbentlig ville kunne komme tilbage. Men ingen havde sørget for at sikre, at de fordrevnes kandidater faktisk ville kunne indtage deres nye poster som byrådsmedlemmer uden at frygte for liv og lemmer. Nogle af bosniakkerne stillede måske også op uden nogensinde at have haft til hensigt at vende tilbage. De ville snarere gøre opmærksom på, hvordan de for evigt var blevet fordrevet fra deres hjemegn.

I Sverige er situationen naturligvis meget anderledes. Jeg har allerede nævnt muligheden for på selve valgdagen at opstille nye partier. Men svenskerne har også mulighed for selv at foreslå nye kandidater ved at skrive et navn på de blanke stemmesedler, som partierne også har fået trykt, endda uden de pågældendes samtykke. Den slags ufrivillige kandidater risikerer faktisk at blive valgt, eventuelt som suppleanter. Nogle gange indtager de dog ikke deres plads i kommunalbestyrelsen, som derfor i praksis bliver anderledes sammensat, end vælgerne faktisk har ønsket.

I kapitel 1 omtalte jeg, hvordan PEI-projektet placerer Danmark helt i top. Men inden den nationale selvglæde tager overhånd, er det nok nødvendigt at nævne, at andre målinger ikke oplister førerfeltet af gamle demokratier i Nord- og Vesteuropa, Canada, New Zealand og Mauritius helt ens. Den præcise rangering afhænger både af, hvilke konkrete indikatorer valgforskerne inddrager, og af, hvilken vægt de tillægger forskellige forhold, når de konstruerer deres indekser.

Disse gamle demokratier er dog nærmest dydsmønstre i forhold til andre stater, som har haft tradition for forskellige former for uregelmæssighed, når der var valg. Som Sovjetunionens leder gennem mange år, Josef Stalin, – måske – har sagt: ”Vælgerne bestemmer ingenting. De, der tæller stemmerne, bestemmer det hele”.

FRI OG FAIR ELLER BARE GODT NOK?

Efter Berlinmurens fald i 1989 begyndte både kommuni-

stiske lande som Ungarn, Polen og Tjekkiet og afrikanske nationer som Tanzania, Malawi og Burkina Faso at demokratisere deres samfund og afholde valg. Det var til stor glæde i gamle demokratier som Danmark, der naturligvis støttede op om denne udvikling og derfor også fik en interesse i at finde ud af, om valgene i de nye demokratier foregik nogenlunde ordentligt. Ellers kunne vi jo ikke være sikre på, at vælgerne også fik de ledere, som de faktisk ønskede og havde stemt på.

På den baggrund voksede der hurtigt en hel industri frem, som på mange måder hjalp med at afvikle de første valg, og som også ved hjælp af valgobservatører engagerede sig i at bedømme valgene og deres kvalitet i de nye demokratier. Men det betød også, at observatørerne måtte finde ud af, hvad den slags bedømmelser egentlig skulle bestå i og gå ud på.

I første omgang tog valgobservatørerne, som blandt andet var tilknyttet de to store amerikanske partier, og internationale organisationer som Commonwealth og OSCE primært stilling til, om de observerede valg var ”frie og fair”. Det var jo kun rimeligt, at de skulle være det, men hvad ville det egentlig sige? Og hvordan kunne forskellige observatører komme til forskellige resultater, når de havde bedømt det samme valg? Kan det samme valg både være frit og fair og af elendig kvalitet?

Ja, i hvert fald hvis de forskellige observatørorganisationer bruger forskellige begreber og metoder i deres arbejde og derfor kommer til mere eller mindre modstridende konklusioner. Desuden har organisationerne heller

ikke altid været enige om, hvordan de skulle definere ”fri og fair”. Hvor frie skal valg overhovedet være for at få den bedømmelse – og hvad vil det egentlig sige, at valg er frie?

For mig vil det sige, at vælgerne uden tvang kan stemme, som de vil, og at de ikke er bange for at blive forfulgt på grund af deres holdninger. ’Fair’ betyder tilsvarende, at alle vælgere, persongrupper og politiske partier bliver behandlet ens og efter de samme regler, og at politikere og myndigheder for eksempel giver partistøtte og adgang til medierne efter kriterier, der er i hvert fald nogenlunde ens. I England får de store partier således mere medieadgang og forholdsvis mere partistøtte end de mindre partier, men inden for de to kategorier er der ikke forskel.

Siden er blandt andet ODHIR, den europæiske sikkerheds- og samarbejdsorganisation OSCE’s særlige organisation inden for området, kommet frem til, at de to absolutte begreber skaber for megen usikkerhed. Derfor undgår de nu den slags karakteristikker; mange af organisationerne foretrækker for eksempel at nøjes med at sige, at et konkret valg var ”acceptabelt”, og så supplerer de i deres rapport med mere omfattende beskrivelser af situationen. Læserne må så selv konkludere, om valget var ”godt nok”.

Derudover arbejder de forskellige organisationer og deres observatører langt fra altid under de samme forhold. Alene derfor ville det være naivt at forvente, at forskellige organisationer altid vil nå frem til ensartede vurderinger af det samme valg. Det kunne den dansk-amerikanske forsker Judith Kelley i 2012 også konkludere efter at have undersøgt en lang række valgobservationer.

Jeg kender også selv til problemet med forskellige synspunkter på ét og samme valg, ikke mindst i situationer, hvor 'nogen' på forhånd har ønsket en bestemt bedømmelse af et valg. Ved det første demokratiske valg i Letland efter Sovjetunionens opløsning i 1991 gav Euro-parådets repræsentant således os valgobservatører besked om, at vi ikke skulle tage hensyn til, at det store russiske mindretal var udelukket fra at deltage i valget, når vi udtalte os om, hvorvidt valget havde været frit og fair.

Mellem jul og nytår 1992 skulle jeg observere et valg i Kenya, og alle kenyanere var spændte på, hvordan et valg med flere partier ville forløbe, fordi landet i næsten tre årtier havde været en såkaldt etpartistat. Danmark havde over en årrække givet millioner i udviklingsbistand, så der var også blandt danske politikere betydelig interesse for, om man mon ville komme til at se en demokratisk udvikling i Kenya. Derfor sendte Danmark sit eget lille hold af observatører af sted.

Forholdene i de forskellige dele af Kenya varierede også dengang i mange henseender – politisk, socialt, etnisk – og de tre små danske observationsteams kom ikke overraskende tilbage med hver deres opfattelse af valget. Derfor tog det også lidt tid at blive enige om, hvad vores konklusion egentlig skulle være. Jeg kunne ikke undgå at bemærke, at delelinjen i uenigheden gik ligesom i megen Christiansborg-politik: Regeringspartiernes repræsentanter mente ét, oppositionspartiernes repræsentanter det modsatte. Og midt imellem var vi et par stykker, der ikke følte os specielt forpligtigede af dén opdeling.

ER DER EN KONKLUSION?

VALG SKAL VÆRE USIKRE PÅ DEN RIGTIGE MÅDE

Jeg indledte Tænkepausen med en påstand om, at valg er vigtige. Det mener jeg fortsat. Demokratiske styreformer forudsætter regelmæssige og acceptable valg, hvor magthaverne må stå til ansvar for deres gerninger, og hvor de risikerer at ryge ud, hvis vælgerne ikke er tilfredse med indsatsen i den forløbne valgperiode.

Den 'erhvervsrisiko' er i øvrigt helt central, når vi taler om, hvad der adskiller forskellige styreformer. Hvis der ikke er flere partier, der stiller op til valg, og dermed i hvert fald i princippet også usikkerhed om, hvorvidt den aktuelle regering kan blive genvalgt, kan vi ikke tale om demokrati, end ikke i den allermest minimalistiske form.

Valg uden denne principielle usikkerhed finder vi derimod i autoritære styreformer. Både i de lukkede varianter som Nordkorea og de lidt mere åbne varianter som Singapore og Zimbabwe, der begge afholder valg med flere partier, men hvor der ikke hidtil har været tvivl om udfaldet.

Og inden nogen når at protestere og minde om situationen ved valget i 2008 i Zimbabwe, hvor præsident Robert Mugabe givetvis tabte til Morgan Tsvangirai, vil

jeg understrege, at det jo endte som forventet: Mugabe fortsatte jo som præsident, og det er han i skrivende stund fortsat.

Tilmed har Mugabe og hans partisoldater gennemført en ny forfatning og valglov, som for eksempel giver deres parti, ZANU-PF, en række fordele, når pladserne i senatet skal fordeles. På overfladen ser tiltagene forholdsvis demokratiske ud, men reelt sikrer de, at partiet fortsat har et fast greb om magten – sikkert også efter den gamle diktators død. Under alle omstændigheder understreger historien fra Zimbabwe, at vi også skal se på valg i et tidsmæssigt forløb: Hvad skete der sidste gang, hvad sker der nu, og hvad vil der måske ske næste gang?

De samme spørgsmål stiller alle politikere, som også tager erfaringerne fra det seneste valg med, når de planlægger, hvad der skal ske her og nu. Og et valg er dårligt nok afsluttet, før politikerne begynder at tænke fremad mod det næste valg: Hvordan forbedrer vi resultatet næste gang, spørger både vindere og tabere sig selv.

Og tilsvarende analyserer valgkommissioner og embedsmænd den faktiske afvikling af valget: Var det bedre eller dårligere end sidst? Og hvad skal vi gøre for at undgå de problemer, vi trods alle anstrengelser måtte konstatere? Skal vi have ændret en paragraf i valgloven eller i bekendtgørelserne? Er alle tidsfrister rimelige? Er den måde, vi har inddelt valgkredsene på, optimal? Har nogle vælgere for langt til deres valgsted?

MIN MORS KLOGE ORD

Valg og valgadministration er en proces, som rummer de samme grundelementer fra gang til gang. Men både de ansvarlige embedsmænd og politikerne kan alligevel ofte lære et eller andet af det netop overståede valg i forhold til næste udgave af 'demokratiets festdag'.

Et aktuelt eksempel er to ændringer i valgloven i juni 2017, som Dansk Folkeparti tog initiativ til. Den ene skal modvirke, at kandidater kan blive valgt til Folketinget på bekostning af andre kandidater fra samme parti og samme storkreds, der endda får flere personlige stemmer. Den anden skal eliminere den beskedne betydning af at have et efternavn, der begynder med et bogstav tidligt i alfabetet.

Valg er vigtige på grund af deres mulige konsekvenser for samfundet og for hver enkelt borger. De kan også være spændende, når udfaldet er usikkert, og partierne og kandidaterne står hårdt over for hinanden.

Men spændingen og interessen skal knytte sig til udfaldet, ikke til om valgene er afviklet efter reglerne. Det gælder, uanset om eventuelle afvigelser har rod i valgsvindler eller inkompetence hos valgmyndighederne. Hvis spændingen ved valget eventuelt også drejer sig om, hvorvidt valgmyndighederne blander sig i selve udfaldet, så er den jo helt gal.

Valg skal altså administrativt og logistisk være forudsigelige og gerne lidt kedelige – og så til gengæld spændende med hensyn til, hvem der vinder. Hvis det er helt forudsigeligt, hvem der vinder valget, men usikkert, om det foregår inden for lovens rammer og uden svindel, så er

der tale om valg, der hverken er legitime eller bidrager til en demokratisk udvikling.

Vi kan altså ikke bare nøjes med at glæde os over, at valg i Danmark forløber fint. Den politiske udvikling i en mere og mere globaliseret verden betyder, at vi også har en klar interesse i, hvem befolkningerne i USA, Rusland, Sydafrika, Indien og i Europa vælger til de mest magtfulde positioner.

Derfor er vi også nødt til at vide, hvordan disse valg foregår, og om de lever op til passende standarder for demokrati og folkestyre. En passende udgangsreplik må være at gentage min mors ord i 1953: Valg er vigtige! Og så føjer jeg til for egen regning: Også selv om de foregår langt fra Hadsundvejens Skole i Randers.

AARHUS
UNIVERSITET

Danmark vinder nok aldrig VM i fodbold. Derimod kan vi bryste os af at være verdens bedste til at afholde valg. Det er ikke så dårlig en trøstpræmie, for ethvert folkestyre forudsætter, at magthaverne regelmæssigt står til ansvar over for borgerne. Hvis vælgerne ikke har noget reelt valg, eller hvis fusk og sjusk dominerer dagsordenen, bliver demokrati nemt til diktatur. Heldigvis er Jørgen Elklit, upartisk professor i statskundskab ved Aarhus Universitet, ekspert i at tælle stemmer: Det er faktisk vores halvkedelige valg, der sikrer os sejren.